

VISIE OP ARMOEDE

Augustus 2012

vzw De Link: Sint-Katelijnestraat 16-18; 1000 Brussel
Tel: 02/204 06 90; E-mail: info@de-link.net
www.de-link.net

Vanuit de ervaring met de opleiding en het werken met ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting, is er vanuit vzw De Link en haar voorlopers een visie ontwikkeld op armoede en armoedebestrijding. Omdat deze opleiding tot ervaringsdeskundige zich richt op mensen uit generatie-armoede, heeft deze visietekst in de eerste plaats betrekking op deze vorm van armoede. Generatie-armoede duidt op een vicieuze cirkel waarbij armoede doorgegeven wordt van generatie op generatie.

Definitie van armoede

“Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving.”¹

Deze kloof kan enkel overbrugd worden wanneer de samenleving (zowel het beleid als het brede middenveld en andere actoren) beroep doet op de kracht die mensen in armoede en hun omgeving bezitten, de voorwaarden creëert zodat mensen in armoede deze kracht kunnen aanwenden en iedereen gelijke kansen geeft om aan alle aspecten van de samenleving deel te nemen.”²

Aan de basis van deze armoede en sociale uitsluiting, liggen **structurele uitsluitingsmechanismen** waardoor mensen in armoede geen of onvoldoende toegang hebben tot hun basisrechten. Dit heeft belangrijke effecten op verschillende facetten van het leven van mensen in armoede. Zo heeft deze uitsluiting grote gevolgen voor de **gevoelswereld** van mensen in armoede. Dit zorgt er ook voor dat mensen in armoede andere **kennis** en **vaardigheden** opbouwen dan de rest van de samenleving. Bovendien worden de **krachten** die mensen in armoede ontwikkeld hebben door het opgroeien in een situatie van armoede en sociale uitsluiting, vaak niet gezien. Al deze elementen zorgen ervoor dat mensen in armoede het moeilijk hebben om deel te nemen aan de samenleving (**participatie**). Deze verschillende effecten die een leven in armoede en sociale uitsluiting met zich meebrengen staan niet los van elkaar, ze beïnvloeden en versterken elkaar.

Deze structurele uitsluitingsmechanismen en de verschillende effecten hiervan zorgen voor een kloof, 'een missing link' tussen het leven van de arme en dat van de niet-arme. Deze missing link gaat over een niet kennen van elkaars leefwereld, elkaars gevoelens en verwachtingen, elkaars kennis en vaardigheden, elkaars krachten, elkaars waarden en normen, elkaars denkpatronen en oplossingsstrategieën, elkaars evidenties, enz. De missing link gaat evenzeer over het feit dat men zich niet bewust is dat men al die aspecten van elkaars leefwereld niet kent. Dit niet begrijpen van elkaar, zorgt voor voortdurende misverstanden in de communicatie. Beide partijen voelen zich onbegrepen.

Ongelijkheid in de samenleving zorgt er bovendien voor dat dominante groepen bepaalde gedragingen, communicatiewijzen, waarden en normen kunnen doordrukken als 'normaal'. Groepen die hiervan afwijken, zoals mensen in armoede, worden vanuit onwetendheid aan de kant geschoven.

1 Structurele uitsluitingsmechanismen

Armoede en sociale uitsluiting zijn hardnekkige, structurele problemen die door de samenleving voortgebracht en in stand gehouden worden. Noch de schuld, noch de oplossingsleutel ligt bij de armen zelf. Wie geboren wordt in een arm gezin, of wie al

¹ Vranken, J., Geldof, D., Van Menxel, G. & Van Ouytsel, J. (red.) (2001). *Armoede en sociale uitsluiting*. Jaarboek 2001, Acco, Leuven/Leusden.

² Naar de aanvulling van Tine Van Regenmortel bij de definitie van Vranken, in Van Regenmortel, T. (2002), *Empowerment en Maatzorg. Een krachtgerichte psychologische kijk op armoede*, Leuven/Leusden: Acco.

vanaf jonge leeftijd geconfronteerd wordt met sociale uitsluiting, riskeert generatie-arm te worden.

Het zijn structurele uitsluitingsmechanismen die ervoor zorgen dat mensen in armoede verstoken blijven van hun basisrechten. Onze samenleving zorgt ervoor dat niet iedereen dezelfde kansen krijgt in het onderwijs, op de werkvloer, op huisvesting,... en dat mensen uit de boot vallen.

Iedereen heeft het recht om een menswaardig leven te leiden.

Artikel 23 en 24 van de Belgische Grondwet maakt dit concreet in een reeks sociale grondrechten: het recht op wonen, arbeid, sociale zekerheid, onderwijs, culturele en maatschappelijke ontplooiing, gezond leefmilieu, sociale, geneeskundige en juridische bijstand. Ze vormen een streefdoel voor het beleid. Voor veel mensen in armoede is het echter moeilijk om deze rechten op te nemen en worden hun rechten op verschillende domeinen geschonden.

- *Het recht op bestaanszekerheid: Mensen in armoede leven dikwijls van een leefloon of zijn langdurig afhankelijk van een ander vervangingsinkomen. En vaak is nog een deel van dit al beperkte inkomen niet beschikbaar voor de eigen basisbehoeften en die van het gezin*
- *Het recht op onderwijs: Wie in armoede leeft, heeft dikwijls heel wat negatieve ervaringen in zijn/haar schoolcarrière en komt vaak ten onrechte in het buitengewoon onderwijs terecht.*
- *Het recht op huisvesting: Mensen in armoede wonen vaak in ongezonde, niet-geïsoleerde, te kleine en te dure huizen van privé-eigenaars en huisjesmelkers. Ze verhuizen veel van krot naar krot op de vlucht voor deurwaarders of voor andere problemen.*
- *Het recht op gezondheid: Mensen in armoede hebben vaker een slechtere gezondheid en kampen vaker met serieuze gezondheidsproblemen. Gemiddeld sterven mensen uit de diepe armoede zeven tot acht jaar vroeger dan hun generatiegenoten. Mensen in armoede leven ook minder lang 'in goede gezondheid'. Bovendien is de gezondheidszorg voor mensen in armoede om allerlei redenen minder toegankelijk.*
- *Het recht op maatschappelijke dienstverlening: Mensen in armoede hebben veelal verplicht contact met massa's dienstverleners zonder het gevoel geholpen te zijn en worden van het kastje naar de muur gestuurd. Armen leven vaak permanent met de vrees dat hun gezin op zekere dag uiteengerukt zal worden onder impuls van één of andere hulpverlenende instantie.*
- *Het recht op recht: Wie in armoede leeft, loopt meer risico om met het gerecht in aanraking te komen. Het gedrag van mensen in armoede wordt immers sneller gecriminaliseerd. Bovendien zouden mensen in armoede minder gemakkelijk gunstigere vormen van strafuitvoering krijgen (bv. vrijheid onder voorwaarden). Het leven in armoede dwingt daarnaast ook tot situaties die als illegaal worden beschouwd (vb. geen domicilie).*
- *Het recht op werk: Mensen in armoede hebben vaak een laag diploma waardoor ze een zwakke positie hebben op de arbeidsmarkt. Omwille van hun voorkomen en hun laag zelfwaardegevoel worden ze dikwijls niet aangenomen voor jobs waarvoor ze geschikt zijn. Als ze al een baan kunnen vinden, gaat het dikwijls om tijdelijk of onregelmatig werk. Omdat ze geen andere keuze hebben gaan sommigen in het zwart werken, waardoor ze ook hun recht op sociale bescherming in geval van ziekte of werkloosheid moeten opgeven.*
- *Het recht op cultuur en vrije tijd: Wie in armoede leeft, wordt veroordeeld tot een cultuur van stilte. Uitsluiting, schaamte en onmacht zijn er verantwoordelijk voor dat arme mensen gedwongen worden tot het leiden van een leven in isolement. Hierdoor worden voor hen de fundamentele rechten van zelfontplooiing en van deelname aan, bijdrage tot en opbouw van het culturele leven en van de samenleving onbereikbaar.*

Bovendien werkt het 'Mattheuseffect' de structurele ongelijkheid verder in de hand. Dit betekent dat geld en middelen van de overheid niet gaan naar de groep die het het hardste nodig heeft. Het geld en de middelen gaan daarentegen naar groepen die het niet

of minder nodig hebben. Zo profiteren de midden en hoge inkomens het meeste van bepaalde sociale voordelen zoals van kinderbijslag omdat hun kinderen meestal langer studeren of zoals van de fiscale aftrek van de kosten van kinderopvang.

2 Effecten op de gevoelswereld

De structurele uitsluiting heeft grote gevolgen voor de gevoelswereld van armen. Deze uitsluiting veroorzaakt bij mensen in armoede een zware gekwetste binnenkant. Deze **gekwetste binnenkant** is een enorm belangrijke factor in het voortbestaan van armoede. Een verleden in armoede laat diepe sporen na.

Zo worden **binding en hechting**³ vanaf de geboorte bemoeilijkt door de immense stress die het leven in armoede meebrengt. Ouders in diepe armoede lijden immers onder de enorme druk door de dagelijkse overlevingsstrijd, onder de druk vanuit de samenleving die mee naar het gezin kijkt- en hiertegenover het verlangen om hun kinderen alles te geven wat ze nodig hebben. Mensen in armoede worden ook bij uitstek geconfronteerd met plaatsingen in hun jeugd waardoor ze meestal geen veilige hechting kunnen ontwikkelen. Binding en hechting zijn echter de belangrijkste bouwstenen in de persoonlijkheidsontwikkeling.⁴ Ze helpen mensen om een basisvertrouwen te krijgen, zich emotioneel te uiten, open naar de wereld te durven kijken en gezonde relaties aan te gaan. Het is ook een belangrijke basis voor het kunnen reflecteren over zichzelf en de ander. Op oudere leeftijd groeien de problemen in sociale omgang uit tot problemen met intimiteit en in het gedrag als ouder. Voor mensen in armoede die zelf deze veilige hechting nooit gekend hebben, is het opnieuw heel moeilijk om dit aan hun kinderen te geven. Het steeds opnieuw overdragen van de onveilige gehechtheid is een belangrijk element in de vicieuze cirkel van armoede.

Als kinderen uit een gezin in armoede naar school gaan, worden ze meestal voor het eerst geconfronteerd met uitsluiting in de maatschappij. Kinderen uit armoede worden op school vaak ervaren als lastige, moeilijke kinderen en worden soms te snel opgegeven. Bovendien geeft de samenleving in haar onbekendheid met armoede aan armen het **gevoel dat ze zelf schuldig zijn** aan hun situatie. Ongewild geven we kansarme kinderen steeds de boodschap dat ze zelf de oorzaak zijn van hun eigen falen en hierdoor stapelen ze voor zichzelf schuld op schuld. Dit maakt dat ze als volwassene elke nieuwe schuldtoewijzing van buitenaf terug interioriseren wat hun gevoel schuldig te zijn nog eens vergroot.

Daarnaast gaat armoede gepaard met een **gevoel van gemis**. Verlangens en dromen kunnen omwille van allerlei redenen maar beperkt gerealiseerd worden. Van hieruit vertrekt de belangrijkste wens bij mensen in armoede: de wens dat hun kinderen het beter zullen hebben.

Leven in armoede gaat er echter ook chaotisch aan toe: de dagelijkse problemen staan steeds op de voorgrond. Goede bedoelingen om afspraken te maken worden vaak doorkruist door praktische problemen gaande van te weinig belwaarde tot een ziek kind. Door uitsluitingservaringen op alle terreinen leven mensen in armoede met een enorm **gevoel van onmacht**. Constant komen er crisissen op hen af waaraan ze het hoofd moeten

³ Hechting is de duurzame affectieve relatie tussen een kind en één of meer opvoeders. Veilig gehechte kinderen zullen in moeilijke situaties de personen aan wie ze zijn gehecht, opzoeken. Onveilig gehechte kinderen klampen zich aan hun verzorgers vast, of reageren juist heel onverschillig. Zij krijgen ook veel vaker te maken met leer- of relatieproblemen, zijn moeilijker aanspreekbaar en ontwikkelen een laag gevoel voor eigenwaarde.

⁴ Geenen, G. & Corveleyn, J. (2010). Helpende handen. Gehechtheid bij kwetsbare ouders en gezinnen. Lannoo Campus: Leuven.

bieden. Het belangrijkste is overleven. Hierdoor, en door het feit dat ze hier geen voorbeeld in hebben gekregen, kunnen ze moeilijk leren om de dingen van op afstand te bekijken en prioriteiten te stellen.

Mensen in armoede gaan dus gebukt onder een **innerlijke pijn** die te maken heeft met gevoelens van afgewezen zijn, niet goed genoeg zijn, frustratie, onmacht, schuld, verdriet, kwaadheid, zich onbegrepen voelen, eenzaamheid,... Deze zaken zorgen ervoor dat het basisverlangen dat in elke mens leeft: graag gezien worden en een plaats krijgen, niet of weinig wordt bevredigd. Het ingeslikte schuldgevoel en het onverwerkte verdriet maken dat mensen in armoede geblokkeerd geraken in hun functioneren. Het gevoel geen greep te hebben op hun eigen leven, maakt mensen in armoede moe en doet hun vaak afhaken. 'Wat haalt het ten slotte uit?'

Door al deze zaken leven vele mensen in armoede in schaamte, met gevoelens van vernedering en een sterk **minderwaardigheidsgevoel**. Mensen die in armoede opgroeien, worden immers van kinds af aan geconfronteerd met veroordeling, zonder te weten waarom. Hierdoor hebben ze voortdurend het gevoel 'niet te voldoen'. Dit gebeurt vaak in contacten met de maatschappij (bv. in de school), maar ook in de contacten binnen het gezin. Deze vele negatieve ervaringen stapelen zich op en zorgen ervoor dat mensen in armoede bijna altijd een zeer laag zelfwaardegevoel ontwikkelen.

Omdat hulpverlening meestal vertrekt van het probleem, vanuit de dingen die niet goed lopen, bevestigt deze hulpverlening het laag zelfwaardegevoel van mensen in armoede. Hulpverleners zijn zich vaak niet bewust van dit laag zelfwaardegevoel. Men vraagt dikwijls acties van mensen. Maar als mensen van zichzelf het gevoel hebben dat ze niets kunnen, gaan ze ook moeilijk in actie schieten.

Naar de buitenwereld ontwikkelen mensen in armoede enerzijds een sterk wantrouwen, maar anderzijds een groot verlangen om er bij te horen.

Mensen in armoede hebben, vanuit de vele negatieve ervaringen met allerlei vertegenwoordigers van de maatschappij, dikwijls een **sterk wantrouwen** naar de buitenwereld ontwikkeld. Leven in armoede draagt sowieso al weinig bij tot het opbouwen van een basisvertrouwen. De uitsluitingsmechanismen en de blik van de buitenwereld kunnen dit nog versterken. Mensen in armoede hebben vaak weinig positieve ervaringen, met die buitenwereld (deurwaarders, school, hulpverleners, politie,...). Deze ervaringen maken dat ze zich meer afzonderen, binnen is het veiliger. Dit fundamenteel wantrouwen houdt ook de bouw van sociale netwerken tegen.

Het wantrouwen dat mensen in armoede ontwikkelen omdat zij door allerlei instanties worden geïsoleerd, heeft zware gevolgen voor de hulpverleningsrelatie. Mensen in armoede zijn zeer argwanend ten overstaan van de hulpverlener en het opbouwen van een vertrouwensrelatie is dikwijls heel moeilijk. Omdat in de hulpverlening vaak een element van macht meespeelt, wordt de hulpverlener ook gezien als iemand die controleert, be-/veroordeelt en kan bestraffen. Wanneer mensen in armoede wel vlot meewerken met de hulpverlening, speelt dit element van macht en bijhorend wantrouwen ook mee. Bijvoorbeeld: "als ik meewerk, zal ik meer leefgeld krijgen of zullen mijn kinderen meer op bezoek mogen komen."

Een ander gevolg van de structurele uitsluiting heeft te maken met het basisverlangen van de mens om **erbij te horen**. Door onze samenlevingsstructuren sluiten we de armen uit. Dit heeft als gevolg dat wij bij deze mensen een versterkt verlangen installeren om er toch bij te horen, om deel uit te maken van de samenleving. Om dit te realiseren zien we dat armen dat wat ze kennen, dat wat ze zien van de middenklasser overnemen, namelijk de

uiterlijk waarneembare zaken: een flatscreen tv, een auto, een dure GSM, een duur trouwkleed, merkfrisdranken, -koekjes,... Dat dit vaak niet overeenkomt met de echte leefwereld van mensen uit de middenklasse heeft te maken met de opbouw van een andere kennis.

Onze maatschappelijke reactie op dat gedrag, dat wij dus door onze uitsluitingsmechanismen zelf uitlokken, is er één van schuldtoewijzing. Het is je eigen schuld dat je in de problemen zit, als je geen geld hebt en die dingen koopt. Deze reactie brengt op zijn beurt terug een uitgesloten gevoel te weeg!

3 Effecten op kennisopbouw

Door de structurele uitsluiting van mensen in armoede bouwen mensen in armoede vaak **een andere kennis** op die afwijkt van de kennis die voor heel wat mensen onder ons als vanzelfsprekend wordt gezien. Daarnaast hebben mensen in armoede dikwijls ook een **aantal kennisgaten** door een beperkte schoolcarrière en door een beperkt sociaal netwerk waarin veel kennis over de samenleving op een informele manier wordt verworven. Bij kinderen die opgroeien in armoede is er zelfs sprake van een fysiologisch effect: door de dagelijkse stress waarin deze kinderen leven, wordt een stresshormoon aangemaakt die een effect heeft op de kinderhersenen waardoor er minder sterke hersenbanen komen of verlies aan de hersencellen optreedt⁵. De stress die het leven in armoede met zich meebrengt, heeft dus een negatieve impact op de cognitieve ontwikkeling van kinderen⁶.

Personen die opgroeien in armoede hebben dus heel wat minder kansen om bepaalde kennis op te nemen. Hierdoor komt het dat mensen in armoede vaak weinig of een andere kennis hebben over - voor de meeste mensen - evidente zaken. Zo hebben mensen in armoede vaak weinig kans gekregen om te leren hoe de samenleving functioneert. Bovendien kennen zij ook hun rechten niet en hoe ze deze kunnen realiseren. Mensen in armoede beschikken daarnaast ook niet altijd over de informatiekanaalen om te weten hoe ze in regel moeten blijven met kinderbijslag, mutualiteit, werkloosheidsvergoeding,...

Deze kennisgaten kunnen belangrijke effecten hebben voor mensen in armoede en voor hun kinderen.

Voorbeeld: Ouders uit armoede durven vaak niet in het heen-en-weer-schriftje van de school van de kinderen te schrijven. Dit kan bijvoorbeeld zijn omdat men zelf niet lang naar school is geweest, waardoor men niet foutloos kan schrijven en men niet wil dat de school de kinderen hierop zouden beoordelen. Het gevolg kan zijn dat de school denkt dat deze ouders niet geïnteresseerd zijn in de opvoeding en in de school van de kinderen en dat bepaalde problemen niet op tijd worden besproken tussen de ouders en de school.

Hier staat tegenover dat mensen in armoede heel wat kennis hebben over hoe ze kunnen overleven in de samenleving met weinig middelen. Ze hebben een doorleefde kennis over wat het betekent om in armoede te leven en begrijpen de logica achter de overlevingsstrategieën van mensen in armoede. Zij hebben een beter zicht op wat wel en niet werkt in de hulp- en dienstverlening en wat de impact van maatregelen op het leven in armoede betekent. Deze ervaringskennis is iets wat bij niet-armen ontbreekt en wat vaak onvoldoende gewaardeerd wordt.

⁵ Peter Adriaenssens, in 'Laat ons de buurt inzetten tegen armoede'. Interview met Peter Adriaenssens'. Lokaal, Trefdageditie, 01/04/2012.

⁶ Zie ook De Boyser, K. *Armoede en deprivatie tijdens de eerste levensjaren: ontbrekende schakel in het armoedeverhaal?* In: J. Vranken, G. Campaert, D. Dierickx & A. Van Haarlem (red.), 2009, Arm Europa, over armoede en armoedebestrijding op het Europese niveau.

Personen die in armoede leven, hebben dankzij hun kennis van armoede van binnenuit een onschatbare bron van kennis te bieden over de armoedeproblematiek. Deze ervaringskennis heeft betrekking op een groot aantal aspecten en thema's. Deze ervaringskennis van armoede is wezenlijk met het oog op een effectieve aanpak van die problematiek. Zelfs voor wie zich dagelijks inzet in de strijd tegen armoede of in de concrete hulpverlening aan armen blijven heel wat facetten van het leven in armoede onzichtbaar, ontoegankelijk en onbekend.

De effecten van dit verschil in kennisopbouw reiken echter nog veel verder. De hardnekkigheid ervan schuilt in het feit dat beide partijen, de arme en de niet arme, van elkaar niet weten dat ze het niet weten. Mensen die niet in armoede leven weten niet dat de arme deze kennis niet bezit en geven, als gevolg daarvan, geen informatie of houden hem geen spiegels voor. De arme stelt geen vragen omdat hij niet weet dat hij deze kennis niet heeft of omdat hij geen vragen durft te stellen. Daardoor kan hij zijn kennis niet vergroten. Wanneer hij voelt dat er iets schort dan gaat hij te rade bij lotgenoten, zijn familie of andere mensen in armoede die doorgaans op hun beurt deze kennis niet bezitten.

4 Effecten op het verwerven van vaardigheden

Een ander gevolg van de structurele uitsluiting van mensen in armoede is dat het leven in armoede zich kenmerkt door het verwerven van vaardigheden die vaak verschillen van de vaardigheden die noodzakelijk worden geacht om zich in de samenleving te handhaven. Mensen in armoede hebben bepaalde vaardigheden niet meegekregen. Dit gebrek aan - noodzakelijk geachte - vaardigheden uit zich in meer praktische zaken als huishouden, gezinsadministratie, geldbeheer of afspraken nakomen,... Maar het uit zich ook op emotioneel en pedagogisch vlak: communicatievaardigheden, opbouwen van relaties en netwerken, opvoeding van de kinderen, omgaan met affectie in het gezin,... Bovendien zijn mensen in armoede vaak onvoldoende ondersteund in het omgaan met nieuwe ervaringen en vraagstukken

Hiertegenover leren mensen in armoede vaak vaardigheden aan die door de samenleving niet gezien worden of als niet goed worden bestempeld.

Er zijn twee belangrijke oorzaken waarom mensen in armoede deze vaardigheden missen: geen of onvoldoende basishechting en het ontbreken van voorbeelden.

Geen of onvoldoende basishechting

Vaardigheden worden aangeleerd van bij de geboorte binnen de existentiële band die er is tussen ouders en kinderen. Kinderen leren vaardigheden door het volbrengen van opdrachten die ze krijgen van hun ouders en het blijven herhalen van deze opdrachten. Dit doen kinderen niet omdat ze deze vaardigheden willen leren, maar wel vanuit het verlangen graag gezien te willen worden door hun ouders⁷. Dit is de motor die schuilgaat achter het aanleren van alle noodzakelijke vaardigheden die nodig zijn om zich later 'aanvaard' te kunnen gedragen en zich 'maatschappelijk' te kunnen handhaven. Daar waar gedurende de jeugd deze existentiële band ontbrak door bijvoorbeeld plaatsing in instellingen of pleeggezinnen of waar deze band onder druk stond door de chaos die er in het gezin was, zijn verschillende vaardigheden dus niet kunnen aangeleerd en ontwikkeld worden.

⁷ zie ook de theorieën van Nagy (in bijvoorbeeld ONDERWAATER, A., (1986), *De onverbreekelijke band tussen ouders en kinderen. Over de denkbeelden van Ivan Boszormenyi-Nagy en Helm Stierlin*. Lisse, Swets & Zeitlinger) en van Ghesquière (in bijvoorbeeld GHESQUIÈRE, P., (1993), *Multiprobleemgezinnen*. Leuven / Apeldoorn, Garant.)

Het ontbreken van voorbeelden

Een andere belangrijke oorzaak voor het ontbreken van deze vaardigheden schuilt in het ontbreken van voorbeelden. Daar waar in generatiearme gezinnen de ouders deze vaardigheden niet hebben, zullen ze dit niet aan hun kinderen kunnen aanleren met alle gevolgen van dien voor de volgende generatie.

Het is hierbij belangrijk oog te blijven hebben voor de vaardigheden die mensen in armoede wel ontwikkeld hebben, maar die vanuit de maatschappij te weinig gezien en gewaardeerd worden.

Naast het ontbreken van deze vaardigheden speelt eveneens mee dat **het aanleren ervan op latere leeftijd bemoeilijkt wordt** door verschillende elementen.

Ten eerste heeft een mens om te kunnen leren mentale en emotionele ruimte nodig. Bij armen wordt dit bemoeilijkt omdat de pijn uit het verleden als het ware te dicht op hun vel plakt zodat ze onmogelijk zaken kunnen oppakken. Ze zitten met een onbevredigd basisverlangen dat alles blokkeert en hen verhindert om nieuwe informatie op te pikken. Daarnaast hebben mensen in armoede door het dagelijks moeten overleven, vaak geen tijd en ruimte om te leren.

Ten tweede blijkt het in de praktijk heel moeilijk om nieuw verworven kennis om te zetten in gedrag. Hierin spelen twee hinderpalen een rol. Enerzijds is het niet eenvoudig om verworven levenspatronen om te buigen en anderzijds vergt het meerdere leerstappen om van weten tot inzicht te komen, om van inzicht over te gaan op het kunnen toepassen en om het kunnen toepassen om te zetten in een gewoonte of vaardigheid.

Bovendien verwacht de maatschappij van een volwassene dat hij al deze handelingen vlot kan uitoefenen. Zelfs al zou de samenleving weten waarom armen deze vaardigheden niet bezitten, dan nog zal ze hen als volwassenen moeilijk de noodzakelijke tijd geven om te experimenteren en zo bij te benen.

Mensen die zelf niet in armoede hebben geleefd, weten vaak niet dat mensen in armoede bepaalde vaardigheden niet hebben. Mensen in armoede zelf durven vaak niet zeggen dat ze bepaalde dingen niet kunnen vanuit schaamte. Hierdoor ontstaat er heel wat onbegrip en dit leidt steeds vaker dan we denken tot misverstanden tussen hulpverlener en de persoon in armoede.

Voorbeeld: Wanneer iemand uit armoede niet op een afspraak (bv. een oudercontact) komt opdagen wordt dit vaak gezien als onwil of desinteresse. Men vergeet echter vaak dat het inplannen van een afspraak en het werken met een agenda voor heel wat mensen in armoede niet evident is. Voor mensen in armoede is het omgaan met tijd dikwijls een ander gegeven. Mensen in armoede overleven van dag tot dag en zijn hierdoor vaak niet gewoon om zaken te plannen, om verder te kijken dan wat die dag moet gebeuren en op hen afkomt. Daarnaast is een agenda vaak iets dat heel wat negatieve ervaringen oproept uit hun schooltijd. In een agenda worden/werden de opmerkingen, negatieve boodschappen, vaak met een rode stylo geschreven voor de ouders.

5 Ongeziene krachten

Een jeugd in armoede en uitsluiting resulteert ook in het noodzakelijk ontwikkelen van verschillende zaken, die we kunnen beschouwen als krachten van mensen in armoede. Deze krachten van mensen in armoede worden vaak niet of te weinig gezien of zelfs soms afgekeurd door de buitenwereld.

Opmerkelijk is de **ongelooflijke motivatie en draagkracht** die mensen in armoede vaak hebben om hun eigen situatie en die van hun kinderen te verbeteren. In tegenstelling tot de armen heeft de niet arme meerdere projecten in zijn leven: werk, partner, kinderen,

vrienden, hobby's,... Armen hebben echter maar één fundamenteel project namelijk een beter leven hebben voor henzelf, maar vooral voor hun kinderen.

Daar waar in de samenleving individualisme meestal op de voorgrond staat zien we bij armen veelal **een grotere solidariteit en strijdbaarheid**. Mensen in armoede twijfelen er vaak niet aan om familie en vrienden die problemen hebben in huis te nemen. Niet alleen vanuit hun intens verlangen goed te willen doen voor anderen maar vooral vanuit de herkenning van het onrecht willen ze anderen steeds helpen, ook al zitten ze zelf in de problemen. Daarnaast willen ze armoede de wereld uit. Dit is niet alleen de motivatie van alle kandidaat-cursisten die aan de opleiding tot ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting willen beginnen maar ook de motivatie van de armen die meewerken in verenigingen waar armen het woord nemen.

Een andere kracht die men vanuit een leven van armoede kan ontwikkelen, vertrekt vanuit het feit dat mensen in armoede hebben moeten leren om in onmogelijke en chaotische omstandigheden het hoofd boven water te houden. Mensen in armoede hebben hierdoor meestal een **enorme veerkracht** om na tegenslagen te blijven vechten.

Daarnaast hebben mensen in armoede nog heel wat **uiteenlopende krachten** ontwikkeld, omdat het noodzakelijk was in hun situatie. In de hulpverlening wordt vaak eenzijdig gefocust op tekorten en problemen van mensen in armoede. Mensen in armoede hebben daarnaast heel wat, vaak ongeziene, krachten die men kan inzetten om in de hulpverlening samen op stap te gaan. Zo hebben heel wat mensen in armoede een sterk gevoel voor humor ontwikkeld of zijn ze zeer creatief en kunstzinnig. Mensen in armoede hebben vaak door hun eigen kwetsuren een fijn aanvoelen ontwikkeld van gevoelens en emoties bij anderen.

Voorbeeld: Een gezin kan al even de schoolrekening niet betalen. Omdat er niet meteen een oplossing in het vooruitzicht is, spreekt de directeur met de vader af dat hij af en toe een klusje doet op school. Op deze manier is er een compensatie voor de onbetaalde rekening, is de ouder meer betrokken op school en wordt de ouder aangesproken op iets wat hij kan en graag doet.

6 Effecten op participatie van mensen in armoede

De structurele uitsluiting van mensen in armoede heeft effecten op de manier waarop zij participeren aan de samenleving. Onder participatie verstaan we het deelnemen en mee vorm geven aan de samenleving vanuit hun eigen zijn, aanvoelen, visie en kennis.

Mensen in armoede wordt vaak de **greep ontnomen over hun eigen leven en over de maatschappelijke besluitvorming**. In de meeste contacten met mensen in armoede worden de problemen door de niet-armoede bril bekeken en van daaruit ook de oplossingen aangereikt en ingevuld. Maar een invulling van wat er verkeerd is aan de situatie van de persoon in armoede, door een bepaalde bril, kan zeer kwetsend en vernederend zijn. Daarnaast kunnen oplossingen die door iemand anders worden aangereikt, helemaal niet mogelijk, toepasbaar of wenselijk zijn voor de persoon in kwestie.

Bij mensen in armoede zorgen het wantrouwen, de gekwetste binnenkant, het tekort aan bepaalde vaardigheden en andere elementen die hierboven werden aangehaald, ervoor dat ze het probleem zelf niet (kunnen) aanpakken. Het oplossen van het probleem wordt hierbij vaak overgenomen van de persoon zelf, zonder hierover in gesprek te gaan. Zo is men geneigd om zelf iets te doen aan dit probleem, zonder inspraak van de persoon in

armoede.

Dit zorgt ervoor dat de kans ontnomen wordt van mensen in armoede om hun verantwoordelijkheid te kunnen en te mogen opnemen. Het plaatst mensen in armoede ook in een afhankelijkheidspositie en aan de onderkant van elke sociale relatie. Dit zorgt ervoor dat mensen in armoede verhinderd worden om deel te nemen aan de samenleving.

Daarnaast hebben mensen in armoede ook **minder vrijheid om te kiezen hoe ze willen participeren** aan de samenleving. Vanuit de samenleving wordt er van mensen in armoede verwacht dat zij op een welbepaalde manier participeren. Zo is vandaag de dag de druk voor mensen in armoede om te gaan werken, om geactiveerd te worden en om hiervoor eender welke job aan te nemen, ongeacht hun interesses en persoonlijke situatie, enorm groot.

Mensen in armoede hebben bovendien ook weinig fysieke en mentale ruimte om te participeren, omdat hun dagelijks leven doorgaans gericht is op 'overleven'. Daarnaast zorgen de verschillende effecten van een leven in armoede dat er heel wat **drempels zijn voor mensen in armoede om te participeren**. Zo hebben mensen in armoede vaak de ervaring dat hun mening er niet toe doet. Het is voor hen dan ook moeilijk te geloven dat er deze keer wel iets zal veranderen. Daarnaast hebben mensen in armoede ook minder kansen gekregen om de vaardigheden en kennis die men nodig heeft om te participeren, aan te leren.

Al deze factoren zorgen ervoor dat mensen in armoede minder toegang hebben tot verschillende participatieprocessen en -activiteiten. Zo zijn het bijvoorbeeld vooral ouders uit de middenklasse die deelnemen aan een oudercomité van de school en is dit voor veel mensen in armoede onbekend. Hierdoor wordt hun stem opnieuw zelden gehoord en worden hun belangen in deze participatiekanalen onvoldoende verdedigd.

7 Tot slot

Het spreekt voor zich dat niet al deze effecten in even sterke mate aanwezig zijn bij alle mensen in armoede. Bovendien zijn niet alle opgesomde kenmerken even zichtbaar. Wat wel gelijklopend is, is dat hoe meer mensen in armoede zich kunnen bevrijden van de last van hun gekwetste binnenkant, hoe meer ze hun krachten kunnen tonen en versterken. Daarnaast is het mogelijk dat mensen die niet in armoede opgegroeid zijn, bij zichzelf een aantal effecten herkennen van een leven in armoede. Heel wat mensen hebben zelf negatieve ervaringen uit hun verleden en dragen hiervan de kwetsuren mee. Toch is het belangrijk om ook het verschil te zien: bij mensen in generatie-armoede gaat het over een opeenstapeling vanaf de geboorte van de hierboven beschreven effecten waardoor men minder gewapend is op allerlei domeinen tegenover nieuwe problemen.

De structurele uitsluitingsmechanismen en de verschillende effecten van een leven in armoede veroorzaakt een enorme kloof met de rest van de samenleving. De diepte van deze kloof, het niet kennen van elkaars leefwereld, zorgt ervoor dat de hulp- en dienstverlening vaak niet aansluit bij wat mensen in armoede nodig hebben. De beleidsmakers en -uitvoerders zijn vaak onbekend met de harde realiteit van het leven in armoede in al zijn facetten en vooral met de gevoelens van schaamte en vernedering die gepaard gaan met de ervaring van de arme om voortdurend hulp te moeten vragen, waardoor heel wat goedbedoelde maatregelen niet of nauwelijks werken. In armoedebestrijding is men bovendien vaak gefocust op de buitenkant van armoede, de structurele uitsluitingsmechanismen zoals het tekort aan goede huisvesting, arbeid, onderwijs, inkomen,... waardoor de verschillende effecten van het leven in armoede niet of onvoldoende worden gezien.

Het gevolg daarvan is dat er in concrete dienstverleningsrelaties eigenlijk twee individuen tegenover elkaar komen te staan met een sterk van elkaar verschillende achtergrond. Door de onbekendheid met de verschillende effecten van een leven in armoede en sociale uitsluiting van maatschappelijke vertegenwoordigers zoals leerkrachten, hulpverleners, politieagenten, dokters,... begrijpt men elkaar onvoldoende ondanks alle inlevingsvermogen, ondanks alle goede bedoelingen en ondanks de inspanningen van alle betrokkenen.

Organisaties die in aanraking komen met mensen in armoede bevinden zich in een bepaalde maatschappelijke context. Zij moeten voldoen aan regels die worden opgelegd vanuit het beleid en hebben vaak te kampen met beperkingen in tijd, personeel en middelen. Deze matchen niet altijd met wat mensen in armoede nodig hebben.

Toch kunnen kleine elementen ervoor zorgen dat mensen in armoede zich beter gehoord voelen in hun contacten met maatschappelijke vertegenwoordigers. Sleutelwoorden daarbij zijn dialoog en krachtgericht werken.

Mensen in armoede hebben nood om samen op zoek te gaan naar wat zij nodig hebben, en niet aan kant en klare oplossingen die worden aangedragen door de hulpverlener. Hiervoor is een intensieve dialoog tussen beide partijen noodzakelijk. Door het vragen naar het waarom een cliënt zo handelt, zich zo gedraagt, kunnen heel wat misverstanden en vooroordelen voorkomen worden.

Mensen in armoede willen mee partner zijn in hun traject. Een gesprek bijvoorbeeld met de ouders van een kind voor er problemen zijn, kan het vertrouwen versterken. Ook het kijken naar wat er wel goed loopt en naar de krachten van mensen in armoede, zijn hefboomen om samen aan de slag te gaan. Bovendien kan een meer integrale werking van diensten zorgen voor meer continuïteit van deze hulp en het opbouwen van vertrouwensrelaties.

Aan de andere kant hebben mensen in armoede vaak een laag zelfwaardegevoel en een groot wantrouwen ten aanzien van maatschappelijke vertegenwoordigers. Doordat men daarnaast niet over dezelfde kennis en vaardigheden beschikt, is het voor mensen in armoede moeilijk om op een 'gepaste manier' in communicatie te gaan met die maatschappelijk vertegenwoordigers.

De inschakeling van een opgeleide ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting kan mee helpen deze diepe kloof te overbruggen en zorgt voor een beter begrijpen van elkaars leefwereld. Het inschakelen van een opgeleide ervaringsdeskundige werkt immers drempelverlagend en kan de communicatie tussen dienst en cliënt verbeteren. Hierdoor voelt de kansarme cliënt de hulpverlening als minder bedreigend waardoor deze hulp- en dienstverlening minder uitsluiting installeert.